

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2023, s. 9: 383-399

Sokrates, Platon ve Aristoteles'in Atina Demokrasisine Eleştirileri
Criticisms to Athenian Democracy by Socrates, Plato and Aristotle

Şevki KIRALP

Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Assoc. Prof., Cyprus International University
Department of Political Science and International Relations
skiralp@ciu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1969-2257

DOI: 10.56720/mevzu.1233310

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Ocak/ January 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Şubat / February 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March 2023

Atıf / Citation: KIRALP, Ş. (2023). Sokrates, Platon ve Aristoteles'in Atina Demokrasisine Eleştirileri. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (Mart 2023): 383-399
DOI: 10.56720/mevzu.1233310

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web:<http://dergipark.gov.tr/mevzu>|mailto:mevusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0



Öz*

Bu çalışma insanlık tarihinin en büyük filozofları arasında kabul edilen Sokrates, Platon ve Aristoteles'in Atina demokrasisine yönelttikleri eleştirilere odaklanmakta, bu eleştirilerin modern demokrasiler açısından ne anlam ifade ettiğini ele almaktadır. Sokrates demokrasinin siyasette ehil olmayan şahısları söz sahibi hale getirdiğini ileri sürmektedir. Demokrasiyi istikrarsızlığa zemin hazırlayan bir rejim olarak gören Platon yönetici olma hakkının gerekli yetenek ve eğitime sahip şahıslarla sınırlı olacağı "ideal devletten" yanadır. Aristoteles ise güçlü bir orta sınıf yaratarak zenginler ile yoksulların çıkarları arasında denge kurabilecek olan *politeia* adını verdiği rejimi savunmaktadır. Bu üç filozofun yaşadıkları çağdan binlerce yıl sonra kurulan modern demokrasiler hakkındaki siyasal düşünce tartışmaları demokrasinin ne ölçüde halk yönetimi olabileceğini masaya yatırmaktadır. Siyaset Bilimi literatürü ise üç filozofun Atina demokrasisine yönelttikleri eleştirilerin bir ölçüde modern demokrasiler için de geçerli olabileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Atina, demokrasi, Sokrates, Platon, Aristoteles.

Abstract

This study focuses on the criticisms of Socrates, Plato and Aristotle, who are considered among the greatest philosophers of human history, to Athenian democracy. It also discusses what these criticisms mean for modern democracies. Socrates argues that democracy authorizes persons who are not qualified enough to have a say in politics. Plato, who sees democracy as a regime that paves the way for instability, is in favour of the "ideal state" in which the right to be a member of the ruling class will be limited to individuals with the necessary skills and education. Aristotle defines democracy as a

* Bu makale, 15-16 Ocak 2023 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen 5'nci Haliç Uluslararası Haliç Multidisipliner Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Sokrates, Platon ve Aristoteles'in Demokrasi Hakkındaki Görüşleri" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir./ This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled "The Attitudes of Socrates, Platon and Aristotle towards Democracy", orally delivered at the V. International Halich Congress on Multidisciplinary Scientific Research held in Istanbul on 15-16 January 2023.

regime that only serves the interests of the poor and defends the *politeia*, which will create a strong middle class and balance the interests of the rich and the poor. Political thinkers of the last two centuries argued to what extent the modern democracy is the “rule of the people”. Moreover, the Political Science literature reveal that the criticisms of these three philosophers against Athenian democracy might to some extent be valid for modern democracies as well.

Keywords: Athens, Democracy, Socrates, Plato, Aristotle.

Giriş

Yunanca *demos* (halk) ile *kratia* (yönetim) kelimelerinin birleşmesiyle oluşarak “halk yönetimi” anlamına gelen demokrasi M.Ö 508 yılında Atina’da doğmuştur (Thorley, 2012). Atina demokrasisinden ilham alarak halkların kendi kendini yönetmesi şiarıyla kurulan modern demokrasiler, Atina’daki ilk örnekten yaklaşık 2,200 yıl sonra, ABD (1776) ve Fransa (1789) gibi örneklerle tarih sahnesine çıkmışlardır. Modern demokrasi, bireylerin ve toplumların hak ve özgürlüklerini anayasa ve yasalar vasıtasıyla güvence altına alan, devletin ve kurumlarının yetkisini yine anayasa çerçevesinde sınırlayan, halk iradesi temelinde yönetimi öngören ve halka kendisi adına karar verecek siyasi yöneticileri seçme fırsatı sunan bir yönetim şeklidir. Günümüzde dünyanın pek çok ülkesinde farklı ideolojik tutumlara sahip siyasi partiler demokrasiyi yüceltmekte ve seçimlere demokrasiyi iyileştirme vaadiyle girmektedirler. Yine pek çok ülkedeki medya kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve aydınlar demokrasiye sahip çıkma ya da onu geliştirme rolü oynadıklarını dile getirmektedirler (Heywood, 2018). Bununla birlikte demokrasi, literatürde hem felsefe hem de siyasal düşünce tarihinin en önemli isimlerinden üçü olarak gösterilen Atina filozofları Sokrates, Platon ve Aristoteles’in ciddi muhalefetiyle karşılaşmıştır. Üç filozofun da amacı halk yararının sağlanmasıdır ve her üçü de demokrasiyi ilkesel olarak yanlış bulmaktadır. Bu çalışma üç filozofun demokrasi hakkındaki görüşlerini ele almakta, demokrasiye yönelik eleştirilerinin sosyoekonomik, sosyokültürel ve sosyopolitik zeminlerine ışık tutmakta ve bu eleştirilerin modern demokrasiler açısından ne anlama geldiğini sorgulamaktadır. Üç filozofun eleştirilerinin demokrasinin ehil olmayan şahısları siyasette söz sahibi hale getirdiği, istikrarsızlığa yol açtığı ve sadece yoksulla-

ra fayda sağladığı gibi argümanlara dayandığını saptamaktadır. Bu eleştirilerin modern demokrasiyi halk yönetimi olarak görmeyen bazı yaklaşımlar açısından bir ölçüde geçersiz olabileceğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında üç filozofun demokrasiye yönelttikleri eleştirilerin Siyaset Bilimi tarafından modern demokrasiler için bile göz ardı edemeyeceği kadar önemli argümanlara dayandığını da dikkatten kaçırmamaktadır.

Atina, antik Yunan medeniyetinin en önemli şehir-devletlerinden (polis) biriydi. Atina'da demokrasinin doğuşunu hızlandıran etkenlerden biri ticari tarımın getirdiği refahtı. Bir diğeri ise savaş zamanı Atina için çarpışan yurttaşların kentlerine bağlılıklarının getirdiği sosyal saygınlığın bir mevki olarak soyluluğun ağırlığını kısmen sarsmasıydı (Sander, 2014). M.Ö beşinci yüzyıldan itibaren imza attığı kültürel gelişme ile Batı Uygarlığının beşiği olarak kabul edilen Atina'da M.Ö 900'lü yıllardan itibaren soylular yönetimi mevcuttu (Raaflaub, 2004). M.Ö 620'li yıllarda Atina ciddi toplumsal huzursuzlukların pençesine düştü ve yönetici sınıf Drako isimli anayasa uzmanını kente yeniden istikrar getirecek bir düzen kurmakla görevlendirdi. Drako'nun düzenlemeleri ölüm cezasının yaygınlaşmasına yol açacak koşullar yarattı ve beklenen huzur sağlanamadı (Aktan ve Fettahoğlu-Hallier, 2021). M.Ö 594 yılında diğeri bir anayasa uzmanı olan Solon görevlendirildi. Solon Atina yurttaşlarının borçları nedeniyle köle haline gelmelerini engelleyen düzenlemeler gerçekleştirdi. Soylular meclisi *Aeropagus*'a karşı bir denge ve fren mekanizması niteliğindeki 400'ler Meclisinin kurulmasını sağladı. Fakat Solon da soylular ile toplumun geri kalanı arasındaki sınıf savaşını sona erdiremedi ve yönetimi darbe ile ele geçiren Peisistratos'un tiranlık dönemi başladı (Ober, 2015). Peisistratos'un M.Ö 527 yılında ölmesi sonrasında yönetimi iki oğlu Hippias ve Hiparhus devraldı. Hiparhus'un suikast sonucu öldürülmesi ve Hippias'ın M.Ö 510 yılında darbe ile devrilmesi neticesinde, esasen soylu bir yönetici olan Kleistenes M.Ö 508 yılında Atina'da halk iradesinin yönetime yansımalarını güçlendirecek ve aristokrasiyi zayıflatacak düzenlemelere imza attı (Aktan ve Fettahoğlu-Hallier, 2021). Atina'yı demokrasiye taşıyan süreçte yönetici soylular sınıfı ile halk arasındaki mücadelelerin önemli bir rolü vardı. Bu mücadeleler neticesinde yönetim soyluların tekelinden çıkarılıp halka devredilmişti.

Siyasal hakları genişleterek daha katılımcı bir sistem kuran Kleistenes Atina demokrasisinin mimarı olarak kabul edilmektedir. Kleistenes'in öncülüğüyle uygulanmaya başlayan demokraside siyasi görevlere gelecek olanların çok büyük bir kısmı kura ile belirleniyordu (Tridimas, 2012). Seçimle görev gelenlerin sayısı 100 civarında olup bunlar generaller, dini görevliler ve hazineden sorumlu görevlilerdi. Siyasal göreve getirilen her yurttaş, sonunda elenebileceği bir deneme sürecinden geçiriliyordu. Meclis üyeliği, art arda olmamak kaydıyla iki dönemle sınırlıydı. Siyasal görev yürüten herkes görev süresinin sonunda performans değerlendirilmesine tabi tutuluyordu. Siyasal görevleri yürütenlere karşı denetleme, hesap sorma ve cezalandırma mekanizmaları son derece güçlüydü (Thorley, 2012). Dolayısıyla Atina demokrasisi geniş halk kitlelerinin siyasete katılmasına olanak tanıyan, bunun yanında yönetimde şeffaflığa önem veren düzenlemeleri içermekteydi.

Kadınlar ve köleler oy veremez ya da aday olamazlardı. Atina demokrasisinde 20 yaşını dolduran her erkek yurttaş kentin siyasal gündeminin tartışıldığı, yasama organı benzeri görevler yürüten *Ekklesia*'nın (Halk Meclisi) doğal üyesiydi. *Ekklesia* on binlerce doğal üyesi olan ve binlerce insanın oylamalarına katılmasıyla karar alan bir kurumdu. *Boule* isimli "500'ler Meclisi" üyeleri kurayla seçilen, 30 yaşını doldurmuş erkek yurttaşlardan oluşan, *Ekklesia*'nın gündemini belirleyen ve kentin idaresini sağlayan kurumdu. *Dikasterion* adı verilen mahkemeler yargı görevini yürütüyordu (Davies, 1993). Üyeleri kurayla belirlenen mahkemelerde uzmanlaşmadan ziyade halk iradesi geçerliydi. Bazen binlerce kişinin oy vermesiyle karar alınıyordu. Atina demokrasisinde yurttaşların özgürlüğünü sağlayan en önemli ilkelerden ikisi *isegoria* (konuşma özgürlüğü) ve *isonomia* (yasalar önünde eşitlik) idi (Thorley, 2012). Atina demokrasisinde, kent nüfusunun uygun olmasının da etkisiyle "doğrudan demokrasi" ilkesi egemendi. Özellikle Halk Meclisi ve mahkemelerde binlerce insanın bir arada katıldığı karar alma süreçleri vardı. Siyasal görevler gibi, kamu görevleri de kısa süreli ve geçiciydi (Karagöz, 2010; Hüner, 2013).

Boule üyeliği de dahil olmak üzere siyasi görevlerin kısa süreli ve sınırlı olmasıyla sağlanan dönüşümlülük esası devletin şahıslar tarafından ele geçirilmesini engelliyordu. Her şeye rağmen, kentin işleriyle meşgul olmak bol zaman gerektiriyordu ve yoksulların böyle bir zamanı olmadığından dolayı

siyasete katılım gösterenler ve siyasi görevlere talip olanlar arasında zenginlerin sayısı daha fazlaydı. Bunun yanında, yasal süreçte *atimos* (onursuz) olarak nitelenen şahıslar da oy veremez ve aday olamazlardı (Thorley, 2012). M.Ö 499-449 yılları arasında devam eden Yunan-Pers savaşlarında istilaya ve büyük hasara uğrayan Atina kendisini toparlamış, Yunan İttifakı içerisinde oynadığı öncü rol ile zafere büyük katkısı olmuş ve Yunanlıların lider kenti haline gelmiştir. Sparta ve Pelepones Birliği'nin Atina hegemonyasına karşı başlattıkları Peloponez Savaşı (M.Ö 431-404) sırasında Atina'da iki kez oligarşik devrim (biri M.Ö 411 diğeri M.Ö 404 yıllarında) yapılmış ancak demokrasi kısa sürede yeniden tesis edilmişti (Ober, 2015). Uzun mücadeleler neticesinde kurulan ve önemli tehlikeleri atlatarak varlığını sürdüren demokrasi Klasik Atina ile özdeş hale gelmişti. Bununla birlikte, çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alındığı üzere, Klasik Atina ile özdeş hale gelen üç büyük filozof (Sokrates, Platon ve Aristoteles) bu rejimi halk yararı açısından uygun bir rejim olarak değerlendirmemekte, pek çok yönünü yanlış ya da eksik bulmaktaydılar.

Sokrates, Platon ve Aristoteles'in Demokrasi Eleştirileri

Atina'da demokrasi döneminde yaşayan üç büyük filozof Sokrates, Platon ve Aristoteles, pek çok iç ve dış tehlikeyi atlatarak ayakta kalan rejime karşı eleştirel tavırlar almışlardır. Sokrates'in görüşleri kendisinin iki öğrencisi Platon ve Ksenofon'un eserleri vasıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Platon'un kendi eserlerinde doğrudan Sokrates'in görüşlerini anlatmaktan ziyade, diyaloglarda Sokrates adlı bir karakteri konuşturarak kendi görüşlerini aktarıyor olma olasılığı felsefe literatüründe dikkate alınan bir olasılıktır. Bununla birlikte, Sokrates'in devlet yönetiminde siyaset konusunda ehil ve bilgili insanların görev alması gerektiğini savunduğunu hem Platon hem de Ksenofon aktarmaktadır (Russell, 2012). Sokrates, kamu görevlisi olduğu bir dönemde üst düzey askeri yöneticilerin usulsüz biçimde yargılanarak idam edildiklerine şahit oldu ve karşı çıkmasına rağmen bunu engelleyemedi (Sharrok ve Ashley, 2013). Platon'un "Devlet" adlı eserinde, Sokrates Adeimantus'a bir gemiyi herhangi birinin mi yoksa denizcilikten anlayan birinin mi yönetmesi gerektiğini sorar ve devlet yönetiminde de aynı mantığın egemen olması gerektiğini ortaya koyar. Dolayısıyla, Sokrates'e göre demokrasi siyaset konusunda bilgi eksikliği bulunan insanların söz sahibi olacakları durumlar yaratmakta ve

kenti tehlikeye atmaktadır. Sokrates ayrıca demagoji tehlikesinin de altını çizerek demokrasinin halka gerçekten faydası dokunacak yetenekli ve erdemli insanların değil, sırf yönlendirme ve ikna etme kabiliyetleri olduğundan dolayı destek toplayabilen insanların önünü açabileceğini ortaya koymaktadır (Platon, 2000).

Atina demokrasisi Sokrates'i "gençleri yoldan çıkarmak" ve "dinsizlik" suçlamalarıyla idam etmiş (Platon, 2005), bu da öğrencisi Platon'un demokrasiye kuşkuyla yaklaşmasında önemli bir rol oynamıştır (Monoson, 2020). Bununla birlikte demokrasinin rafa kaldırılmasıyla M.Ö 404 yılında kuruluşu kısa sürede yıkılan oligarşik rejimin bazı önde gelen isimleriyle akrabalıkları bulunan, aristokrat bir ailenin çocuğuydu (Russell, 2012). Platon tüm halkın değil, diğer yurttaşlara erdemli olmaları konusunda katkıda bulunabilecek bilgelerin yönetiminden yana olmuştur. Platon'a göre demokrasi insanlar arasında gerçeğe uygun olmayan bir eşitlik inşa etmektedir. Bu da olağanüstü özelliklere sahip insanlarla sıradan insanları zorla eşitleme çabasından başka bir şey değildir. Platon halkın yönetimini değil, uzun ve özenli bir eğitimden geçmiş bilgelerin yönetimini savunur. Demokrasiyi "her kafadan bir ses çıkan" düzensiz ve istikrarsızlığa mahkûm bir rejim olarak görür. Bozuk bir rejim olan oligarşinin ardından yine bozuk bir rejim olan demokrasinin geldiğine inanan Platon, demokrasinin yol açacağı belirsizlik ve düzensizlik sonrasında halk kitlelerinin desteğini alan bir tiranın başa geçeceğini savunur. Bu da filozofun halka olan güvensizliğinin anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Şöyle ki, kendi kendini yönetme iddiasıyla belirsizlik yaratacak olan ve o belirsizliği sona erdirip düzen kurması için bir diktatörün peşinden koşacak olan aynı kitledir. Tiranlık ise erdem ya da bilgeliğe değil, güce dayalı bir rejimdir ve bundan dolayı halk yararını gözetmesi beklenemez. Aristokraside sosyal sınıflar arasında bir uyum söz konusuysa Platon demokrasilerin çok çeşitli ve birbirleriyle uyumsuz insan türleri yarattığını iddia eder (Platon, 2000).

Platon, adaletin temel koşulunun erdem, temel amacının ise mutluluk olduğunu anlatır. Yöneticilerin hangi koşullarda belirlenmesi gerektiğini, toplumda nasıl bir iş bölümü olması gerektiğini ve aile yaşamının nasıl olması gerektiğini ortaya koyar. Devlete erdem ve mutluluğun egemen olabilmesi için yöneticilerin iyi bir eğitimden geçirilmesi gerektiğini ifade eder (Platon, 2000). Platon'un "ideal devletinde" toplum üç sınıfa ayrılır: Yöneticiler, savaş-

çılar ve üreticiler. Yöneticiler “filozof-kral” niteliğinde hem felsefe bilen hem de şehri korumak ve geliştirmek için gerekli erdem, yetenek ve eğitime sahip insanlar olmalıdır. Yöneticilerin özel mülk sahibi olmaları yasaklanmalı ve böylece kendilerini devlete adanmaları sağlanmalıdır. Platon'un savaşçıların da özel mülk sahibi olmaması gerektiğini savunup savunmadığı net değildir. Bununla birlikte Bertrand Russell'a göre Platon savaşçıların da özel mülk sahibi olmamaları gerektiğini savunmaktadır. Platon'un toplumsal ve siyasal rollerin kadınlar ve erkekler arasındaki dağılımı konusundaki görüşleri, o zamanın şartları açısından radikaldir. Desteklediği yönetim şeklinde güçlü bir cinsiyet eşitliği vardır. Platon kadınların uygun yeteneklere sahip olmaları ve uygun eğitimleri almaları halinde yönetici ve savaşçı olmalarını savunur ve erkeklerin de bu görevlere gelebilmeleri için aynı koşulların geçerli olmasından yanadır. Bunun yanında Platon'un ideal devletindeki aile kavramı da oldukça farklıdır. Platon'a göre çocuklar doğumdan sonra ailelerden uzaklaştırılmalı ve kimse gerçek anne, baba ve çocuğunu tanımamalıdır. Böylelikle herkes birbirine olası bir aile üyesi gibi davranacak ve kötülük azalacaktır (Russell, 2012).

Platon'un demokrasiye karşı olmasının sebeplerinden biri, *kallipolis* (ideal devlet) haricindeki tüm rejimlere baktığı gibi demokrasiye de “tutkularına esir olanların yönetimi” gözüyle bakmasıdır (Merriman, 1915). Devleti ve toplumu bir arada tutan yegâne unsuru adalet olarak gören filozof, eğitim aracılığıyla adalet erdemine sahip yöneticilerin yetiştirilmesini savunur. İdeal devletin yönetici sınıfı içerisinde erdemin azalması ve servet arayışına teslim olmuş yöneticilerin ortaya çıkması zamanla daha yüksek toplumsal mevki için rekabet koşulları yaratan timokraziye yol açar. İdeal devletin bozulmaya uğramasıyla ortaya çıkan timokrazi de bir raddeden sonra bozulmaya başlar ve bundan siyasal görevlerin zenginliğe göre dağıtıldığı oligarşi doğar. Oligarşide mutluluk zenginlikle özdeşleştirilir ve yönetici sınıf servetine servet katmak için yoksullar üstündeki baskıyı artırır. Yoksulların bu baskıya isyan etmeleri sonrasında demokrasi doğar ve demokrasi bilgelerin, güçlülerin ya da zenginlerin değil “herkesin yönetimidir”. Demokrasideki aşırı özgürlükler herkesin siyasal yönetici olabilmesini sağlar. Bu da herkesi kendi tutkularının peşinden gitmeye iter ki herkesin fikri her gün değişebilir. Bu durum kaçınılmaz olarak düzensizlik ile sonuçlanır ve toplum çok ciddi biçimde parçalanır.

Bu düzensizliğe son verme vaadiyle ortaya çıkan tiranlar ise çok geniş kitlelerin desteğini kazanarak yönetime el koyar (McClelland, 1996).

Platon'un öğrencisi Aristoteles, insanı *zoon politikon*, yani “siyasi hayvan” olarak tanımlamaktadır. Toplumsal yaşama özel yaşamdan daha fazla önem atfetmektedir. Aristoteles'e göre bir siyasi topluluk olarak *polis* (kent-devlet) en anlamlı topluluktur. Bir sistem olarak köleliğe karşı olmayan Aristoteles, bazı insanların doğalarının “ait olmaya” uygun olduğunu ve efendilerinin emrinde kendileri için daha iyi bir yaşam sürebilme fırsatına kavuşacaklarını savunur. Kölenin, kadının ve çocuğun “efendisi” olarak erkeğin “aile reisliği” rolünü de ele alan Aristoteles, “aile reisliğinin” ne kadar erdem taşıyabileceğinin devletin ne derece erdemli olduğuna bağlı olduğunu iddia eder. Aristoteles için bir devletin kimliğini o devletin toprakları ya da yurttaşları değil, anayasası, yani rejimi belirler. Aristoteles'e göre demokrasinin temeli özgürlük ve yurttaşlık haklarıdır. Aristoteles dört farklı demokrasi türü üzerinde durur. Birinci tür demokrasi görev dağılımında mülkiyet sahipliğine az da olsa itibar eder. İkinci tür demokraside siyasal görevlendirmelerde mülkiyet sahipliğinin önemi yoktur. Üçüncü türde herkes görev alabilir ama yasa tüm yurttaşların üzerindedir. Son türde ise yurttaşların çoğunluk iradesinin yetkisi yasaların da üzerindedir. Aristoteles makul bir rejim olarak *politeia*'yı tavsiye etmektedir. Bu rejimde oligarşi ve demokrasinin aşırılıklarından uzak bir düzen hüküm sürecektir. Siyasal görevlendirmelerde hem demokratik hem de oligarşik kriterlere başvurulabilecek, böylelikle kent yönetiminde hem zenginler hem de yoksullar söz sahibi olabileceklerdir. Yoksulların siyaseti yoksulluktan kurtulmak için bir araç olarak görmeleri de zenginlerin daha fazla kazanma hırsının onları yoksullarla sınıf çatışmasına sürüklemesi de engellenecektir (Aristoteles, 2020).

Aristoteles de demokrasiye karşı olumsuz bir tavır sergilemiştir. Aristoteles'e göre “iyi” rejimler ve onların “bozuk” halleri mevcuttur. Örneğin tiranlık monarşinin bozulmuş halidir. Aristokrasinin bozulmuş hali oligarşi iken Aristoteles'in *politeia* olarak adlandırdığı rejimin bozulmuş hali demokrasidir. Diğer bir deyişle, Aristoteles de tıpkı Platon gibi demokrasinin bir tür bozulma sonrasında ortaya çıkan sapkın bir rejim olduğunu savunmaktadır. Aristoteles için *politeia* tüm sınıflarıyla birlikte toplumun yararını esas alan bir anayasal yönetim şekli iken demokrasi onun bozulmuş hali olup sadece yoksulların

çıklarlarının savunulacağı bir rejimdir. Aristoteles'e göre monarşi ve tiranlık birer tek-adam yönetimidir ancak monarşide halk yararı gözetilirken tiranlıkta tiranın (veya bazı durumlarda tiranlar) şahsi çıkarları gözetilir. Bir tür azınlık yönetimi olan aristokraside yönetim erdem sahibi şahısların elindedir ve görevlendirmelerde liyakat esas olup siyasette halk yararı gözetilir. Yine bir azınlık grubun yönettiği oligarşide ise toplumun tamamının değil yöneten azınlığın çıkarları gözetilir. Aristoteles *politeia* olarak adlandırdığı katılımcı ve anayasal yapıyı zenginler ve yoksullar dahil bütün bir toplumun çıkarlarının gözetildiği bir yönetim şekli olarak görürken, onun bozulmuş hali olarak nitelendiği demokraside sadece yoksulların yararının gözetildiğini savunur. Filozofa göre *politeia* zenginler ile yoksulların çıkarlarını uzlaştırabilecek hem sayıca büyük hem de siyaseten etkili bir orta sınıf yaratmaya elverişli ve oligarşi ile demokrasiyi sentezleme özelliğine sahip sağlıklı bir rejimdir. Aristoteles hocası Platon'un aksine cinsiyet eşitliğinin destekçisi sayılmaz ve Platon'un özel mülkiyet karşıtlığını cömertlik gibi bir erdemin gelişmesini engelleyeceğini ileri sürerek reddeder. Bununla birlikte aşırı servet düşkünlüğüne karşı çıkar ve bunun doğaya aykırı olduğunu öne sürer (Aristoteles, 2020). Çalışmanın bir önceki bölümünde ele alındığı üzere, Klasik Atina'nın ve tarihin en büyük filozofları arasındaki bu üç isim, bir bütün olarak toplumun değil sadece yoksulların çıkarlarına hizmet ettiği, ehil olmayan kişilerin devlet yönetiminde söz sahibi olmasına yol açtığı ve "her kafadan bir ses" çıkmasına sebebiyet vererek istikrarsızlık yarattığı gibi suçlamalar getirdikleri demokrasiye olumlu yaklaşmadılar.

Sokrates, Platon ve Aristoteles'ten binlerce yıl sonra yaşayan 19'uncu ve 20'nci yüzyıl siyasal düşünürleri arasında modern demokrasinin halka kendi kendini yönetme fırsatı vermediğini savunan isimler mevcuttur. Örneğin, Karl Marx modern devletteki yasama ve yürütme organlarının bütün bir halkın değil, mülkiyetli zengin sınıfların temsilcisi olduğunu savunmaktadır (Marx, 2019). Öte yandan, Pareto (1968) ve Mosca (1939) modern demokrasinin aslında bir tür seçkinler yönetiminden farksız olduğunu öne sürmektedir. Onlara göre iktidara ya da siyasi makamlara gelebilecek güce (toplumsal prestij, siyasal saygınlık ya da maddi servet) ve devlet yönetebilecek yeteneğe sahip insanlar halk kitlelerinin değil seçkinlerin arasındadır. Bu açıdan, demokrasi seçkinlerin iktidara gelişini ve devleti onların yönetmesini meşrulaştıran

bir sistemden başka bir şey değildir. Benzer biçimde Gramsci (1986) demokrasiye yönetilen kitlelerin yönetenlerin iktidarına “rıza gösterdiğine” (yönetenlerin kurdukları toplumsal düzene uyum sağlamak vasıtasıyla) dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Sokrates, Platon ve Aristoteles’in endişelerini ironik biçimde “yersiz” çıkararak, demokrasinin en azından uygulamada halk iktidarı olmadığını (ya da bazı sebeplerle olmadığını) savunan önemli siyasal düşünürler mevcuttur.

Siyasal düşünce tarihinin en önemli demokrasi eleştirilerinden biri geçtiğimiz yüzyılda post-modernizm tarafından gerçekleştirilmiştir. Foucault, Derrida, Baudrillard ve Lyotard gibi düşünürler, demokrasi ile yönetilen modern devlette öznenin özerk alanının çok büyük ölçüde yok edilerek insanların totalci yaklaşımlarla tahakküm altına alındıklarını savunmaktadır. Bundan ötürü bu düşünürler totalin içerisinde farklılık gösteren kesimlerin seslerinin, Aydınlanma geleneğinin bir ürünü olan modern devlette duyulmadığını öne sürmektedirler (Lyotard, 1984; Şaylan, 2002; Yıldırım, 2009). Modern demokratik devletlerin düşünsel temellerini atan John Locke ve Jean Jacques Rousseau gibi filozoflar, bireylerin şahsi özgürlüklerinden (ve alanlarından) bir ölçüde feragat edip birlikte toplumsal özgürlüğü (ve alanı) kurabileceklerini ve demokratik devletin de bu toplumsallığın güvencesi olacağını savunmaktaydılar (McClelland, 1996). En köklü modern devletlerden biri olan, demokrasi kalitesi dünya ortalamasının net olarak üzerindeki Fransa’da (Mazeaud ve Nonjon, 2017) yaşayarak demokrasi eleştirisi yapan bahse konu post-modernist düşünürler ise bunun uygulamada son derece farklı olduğunu çünkü iktidarın yurttaşlar üzerinde çeşitli baskı ve gözetleme mekanizmaları kurarak (Foucault bunu *panoptikon* olarak adlandırmaktadır) öznenin kendine özgülüğünü erittiğini ve “farklı” olanları dışladığını savunmaktadır (Sheridan, 2016). Post-modernistlere göre İmparatorlukların hegemonyasından sonra dünyaya Aydınlanma hegemonyası egemen olmuş ve modern demokrasi iddia ettiği kadar özgürleştirici sonuçlara vesile olamamıştır (Zafirovski, 2010). Literatürde modern demokrasiyi yetersiz bularak eşitlik ve özgürlüğün radikal biçimde genişletilmesi gerektiğini savunan post-Marksist yaklaşım da önemli argümanlar geliştirmiştir. Laclau ve Mouffe (1985), liberal demokrasideki uzlaşma yaratma ihtiyacının ırk, görüş, cinsiyet ve sınıf temelinde ciddi dışlamalar ve görmezden gelmeler yarattığını ifade etmekte ve liberal demok-

rasiyi daha çoğulcu, daha eşitlikçi ve daha özgürlükçü bir anlayışla değiştirmek gerektiğini savunmaktadır.

Üç filozofun hem teorik hem de pratik yanlarına çeşitli eleştiriler getirdiği Atina demokrasisi M.Ö 323 yılında şehrin Makedon kontrolüne geçmesiyle yıkılmış (Hornblower, 2011), insanlığın ondan ilham alarak modern demokrasileri kurması yaklaşık 2,200 yıl sonra, 18'inci yüzyıl sonlarında gerçekleşmiştir (McClelland, 1996). İnsanlığın modern demokrasilere ulaşma yolculuğundaki kazanımlar kayda değerdir. Günümüzde kölelik sistemi yıkılmıştır. Cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği için dünya genelinde önemli çabalar harcanmaktadır. Yurttaşlar yasalar önünde eşitlik ve fırsat eşitliği gibi ilkelerden göreceli olarak yararlanma fırsatı bulmaktadırlar. "Avam" ve "asil" olmak giderek anlamını yitirmektedir. Yoksul ailelerin çocuklarının eğitim alma olanaklarının varlıklı ailelerin çocuklarının olanaklarına yaklaşması lehine duyarlılıklar gelişmektedir. Bireysel ve toplumsal hak ve özgürlükler insanlığın demokrasi yolculuğu süresince ciddi şekilde genişlemiştir. Siyasal yöneticiler üzerinde önemli hesap verebilirlik mekanizmaları kurulmuştur. Diğer bir deyişle, modern demokrasiler Atina demokrasisinin çoğu iddiasını geliştirmiş, köleliğin sona ermesi ve cinsiyet eşitliği gibi boyutlarıyla ondan çok daha fazlasını başarmış olarak kabul edilebilir. Elbette her modern demokrasinin aynı derecede "demokratik" olduğunu iddia etmek mümkün değildir ve bunda sadece kurumlar ve mevzuatın değil kültürün de oldukça büyük bir etkisi vardır (Norris, 2004; Heywood, 2018). Bunun yanında, ifade etmekte yarar vardır ki, Atina demokrasisinde oldukça yoğun biçimde uygulanan, yurttaşların karar alma süreçlerine bilfiil katıldıkları doğrudan demokrasinin farklı bir biçimde de olsa günümüzdeki uygulaması, sıklıkla referanduma başvuran İsviçre gibi az sayıda istisna haricinde, oldukça sınırlıdır (bknz. Kriesi ve Wisler, 1996). Çalışmada daha önce ifade edildiği üzere, Klasik Atina'da böylesi bir doğrudan demokrasiyi mümkün kılan temel unsur nüfusun azlığıydı.

Günümüzde halkın seçimler vasıtasıyla kendisi adına siyasi kararları alacak temsilcileri seçtiği temsili demokrasi son derece yaygındır (Urbinati, 2006). Bu noktada, insanlığın tüm ilerleyişine ve modern demokrasilerin getirdiği bütün kazanımlara rağmen, Sokrates, Platon ve Aristoteles'in işaret ettikleri bir husus halen daha tartışmaya açıktır. Halkın siyasete katılımını

esas alan demokrasilerde yurttaşların siyasal bilgilerinin ne düzeyde olduğu halen daha tartışılmaktadır. Örneğin, seçmenlerin seçimlerde oy verirken çeşitli görüşlere sahip oldukları literatür tarafından kabul edilirken bu görüşlerin pek çok durumda doğru bilgiye dayanmadan oluşabildiği de bilinmektedir (Danziger, 2012). Üstelik, temsili demokraside halk iradesinin seçilen yetkililer tarafından ne oranda temsil edildiği de tartışmaya açıktır. Her şeye rağmen, demokraside halklara bireyler arasında eşitlik ve özgürlük gibi ilkelere bezenmiş, kendi kendilerini yönetme ve kendi yararlarına en uygun kararları verebilme olanakları, başka hiçbir rejimin sunamadığı oranda sunulmuş durumdadır. Tüm tartışmalara rağmen, seçimlerin halk iradesinin bir göstergesi olduğu genel kabul görmektedir ve demokrasi tüm yurttaşlara siyasal birlikteliklerini ortaklaşa iradeleri ile oluşturma ve şekillendirme olanağı sunan yegâne yönetim şeklidir (Heywood, 2018).

Sonuç

Bu çalışmada Klasik Atina'nın ve insanlık tarihinin önde gelen filozoflarından üçünün demokrasi konusundaki görüşleri ele alındı. Sokrates'in demokrasinin yönetimde ehliyet ve liyakat sahibi insanların görev almasını sağlamayan bir rejim olduğunu savunduğu belirtildi. Platon'un demokrasiyi herkesin kendi tutkularının peşinden gitmesine sebebiyet veren istikrarsız bir yönetim şekli olarak gördüğü ortaya kondu. Platon'un bunun yanında Atina demokrasisinde yok sayılan cinsiyet eşitliğini desteklediği de ifade edildi. Aristoteles'in ise demokrasinin zenginlerin ihtiyaçlarını görmezden gelerek yoksulların çıkarına hizmet eden bir rejim olduğunu, bundan dolayı yönetimde yoksullar ile zenginler arasında her iki tarafın da ihtiyaçlarını dikkate alarak denge kurma olanağı sağlayan ve güçlü bir orta sınıfa dayanan *politeia* isimli rejimi savunduğu anlatıldı. Platon'un *kallipolis* dediği rejimde güçlü bir cinsiyet eşitliği bulunmakla birlikte, tüm yurttaşların ailelerinden ve bilhassa yöneticilerin özel mülkiyetten vazgeçerek kendilerini tamamen devlete adanmaları gerekmektedir. Atina demokrasisi yurttaşlardan böyle bir adanmışlık talep etmeden onlara kendi kendilerini yönetmeyi vaat ediyordu.

Çalışmada ele alındığı üzere, Atina demokrasisi halk ve soylular arasındaki mücadelenin bir neticesi olarak, yönetimde soyluların tekeline son veren bir rejim şeklinde doğdu. Atina halkına kendi kendini yönetme ve kenti ilgi-

lendiren konularda katılımcılık temelinde kolektif biçimde karar alma olanağını sundu. Atina bir kent-devlet olduğu için nüfusunun azlığı doğrudan demokrasiye elverişliydi ki Jean Jacques Rousseau (2014) da doğrudan demokrasinin ancak küçük devletlerde uygulanabileceğini savunmaktaydı. Günümüzün ulus-devletlerindeki kalabalık nüfuslar için doğrudan demokrasi çoğu koşulda elverişli olmadığından dolayı temsili demokrasi tercih edilmiş durumdadır. Bununla birlikte, çalışmada ele alındığı üzere Marx'tan Gramsci'ye, Pareto ve Mosca'dan post-modernistlere ve post-Marksistlere kadar pek çok düşünür modern demokraside iktidarın bazı kesimlerin söz hakkını net olarak göz ardı ettiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, bahse konu düşünürlere göre modern demokrasi zaten halk egemenliğine dayalı bir rejim değildir. Bu düşünürlerin yaklaşımları çerçevesinde modern demokrasi halkın genelinin ya da belli kesimlerinin üzerinde tahakküm kuran bir rejim olduğuna ve yönetme erki halkın elinde olmadığına göre "halk yönetimi" de söz konusu değildir ve Sokrates, Platon ve Aristoteles'in demokrasi eleştirileri anlamını yitirmektedir.

Sokrates, Platon ve Aristoteles'in ortaya koydukları sorunsalın, yani halkların demokrasilerde kendileri için neyin doğru neyin yanlış olduğuna nasıl hükmedecekleri meselesinin günümüzdeki demokrasiler açısından tam olarak ortadan kalktığını iddia etmek son derece güçtür. Örneğin, Danziger'in de ifade ettiği üzere, kamuoyunu herhangi bir konuda yanlış yönlendirmek en gelişmiş ülkelerde bile sanıldığından çok daha kolaydır. Üstelik literatürde insanların siyasal kanaatlerini pek çok durumda eksik ya da yanlış bilgiye dayanarak oluşturdukları net olarak bilinmektedir (Danziger, 2012). Bunun yanında, geçtiğimiz yüzyılda insanlığa küresel ölçekte korkunç yıkımlar yaşatan Alman Nasyonal Sosyalizmi iktidara demokrasi vasıtasıyla seçim kazanarak, yani halkın desteğini ve onayını alarak gelmişti (Childers, 1983). Sokrates, Platon ve Aristoteles siyasal düşüncede belirli bir zümrenin değil bir bütün olarak halkın yararını esas almış filozoflardı. Öte yandan, üç filozof halkın yararına olacak adımları atmanın herkesin sahip olmadığı bir bilgi ve erdem düzeyi gerektirdiğini de ortaya koymaktaydılar. Diğer bir deyişle halk menfaatinin neyi gerektirdiğine karar verip bunun gereğini yapmayı halkın çoğunluğuna bırakmayı reddetmekteydiler.

Demokrasi, Siyaset Bilimi literatürünün en tartışmalı kavramları arasındadır. Günümüzdeki tartışmalar Sokrates, Platon ve Aristoteles'in aksine demokrasiyi ortadan kaldırma arayışı içerisinde değildir. Aksine, bugünkü siyasal düşünce genellikle demokrasiyi daha da geliştirecek ve insanlığı daha da yücelten bir rejim haline gelmesini sağlayacak formüllerin arayışındadır (Heywood, 2018). Demokrasinin ilk örneği binlerce yıl öncesine dayanmakla birlikte demokrasi hakkındaki tartışmalar da binlerce yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Sokrates, Platon ve Aristoteles'in demokrasiye karşı genel yaklaşımları olumsuzdur. Onların Atina demokrasisine dair işaret ettikleri sorunlar da geçtiğimiz yüzyıllardaki siyasal düşünürlerin modern demokrasiler hakkında işaret ettikleri sorunlar da tartışma vesilesi olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, demokrasinin insanlığa halkların kendi kendilerini özgürlük ve eşitlik temelinde yönetmeleri için sunduğu olanakları görmezden gelmek mümkün değildir.

Kaynakça

- Aktan C. C., & Fettahoğlu Hallier, M. (2021). Antik Atina'da Demokrasi: Kurucular ve Temel Kurumlar. *Gorgon Dergisi*, 35, 5-27.
- Aristoteles. (2020). *Politika*. İstanbul: Say Yayınları.
- Childers, T. (1983). *The Nazi voter: The social foundations of fascism in Germany, 1919-1933*. North Carolina: Univ of North Carolina Press.
- Danziger, N. J. (2012). *Understanding the Political World: A Comparative Introduction to Political Science*. London: Pearson.
- Davies, J. K. (1993). *Democracy and Classical Greece*. Massachusetts: Harvard University Press:
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane Defterleri*. İstanbul: Onur Yayınları.
- Heywood, A. (2018). *Siyaset*. İstanbul:BB101.
- Hüner, M. F. (2013). Antik Yunan Demokrasisi-Modern Demokrasi Karşılaştırması. *Eleştirel Hukuk Dergisi*, 13, 183-203.
- Hornblower, S. (2011). *The Greek World 479-323 BC*. London: Routledge.

- Karagöz, K. (2010). Doğrudan Demokrasi Aracı Olarak Halk Girişimi. Ankara: Yekin Yayınları.
- Kriesi, H., & Wisler, D. (1996). Social movements and direct democracy in Switzerland. *European Journal of Political Research*, 30(1), 19-40. DOI: [10.1111/j.1475-6765.1996.tb00666.x](https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1996.tb00666.x)
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Lyotard, J.F. (1984). *The Postmodern Condition*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Marx, K. (2019). *Karl Marx: Political Writings*. London: Verso.
- Mazeaud, A., & Nonjon, M. (2017). The participatory democracy market in France: Between standardization and fragmentation. In Bherer, L., Gauthier, M., & Simard, L. (Eds.) *The Professionalization of Public Participation*, 40-64. London: Routledge.
- McClelland, J.S. (1996). *A History of Western Political Thought*. London: Routledge.
- Merriman, F. V. (1915). The Rise and Fall of the Platonic Kallipolis. *Mind*, 24(93), 1-15.
- Monoson, S. S. (2000). *Plato's Democratic Entanglements*. Princeton: Princeton University Press.
- Mosca, G. (1939). *The Ruling Class*. New York: McGraw-Hill.
- Norris, P. (2004). *Electoral engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ober, J. (2015). *The Rise and Fall of Classical Greece*. Princeton: Princeton University Press.
- Pareto, V. (1968). *The Rise and Fall of the Elites*. New Jersey: The Bedminster.
- Platon. (2000). *Devlet*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Platon. (2005). *Sokrates'in Savunması*. İstanbul: Bordo Siyah.

- Raaflaub, K. (2004). *The Discovery of Freedom in Ancient Greece: Revised and Updated Edition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rousseau, J. J. (2014). *Toplum Sözleşmesi*. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Russell, B. (2012). *Batı Felsefesi Tarihi Cilt I*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sharrock, A., & Ashley, R. (2013). *Fifty key classical authors*. London: Routledge.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*. Ankara: İmge.
- Tridimas, G. (2012). Constitutional choice in ancient Athens: the rationality of selection to office by lot. *Constitutional Political Economy*, 23(1), 1-21.
- Urbinati, N. (2006). *Representative democracy: principles and genealogy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Thorley, J. (2012). *Athenian democracy*. London: Routledge.
- Yıldırım, M. (2009). Modernizm, postmodernizm ve kamu yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 6(2), 380-397.
- Zafirovski, M. (2010). *The Enlightenment and its Effects on Modern Society*. Cham: Springer.